

E U G E N R U G E

P O M P E J I

JOVNA ÖT BESZÉDE

EURÓPA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2026

www.alexandra.hu • www.moobius.hu
www.europakiado.hu

Első tekercs – A tyúkólban mondott beszéd

A város alapítása utáni 830. évben történt, vagy pompeji időszámítás szerint tizenöt évvel a „nagy rengés” után (amely aztán a pusztulás előjelének bizonyult), hogy egy bizonyos Josse, ahogy a barátai hívták, egy tyúkólban elmondta azt a beszédet, amely utólag híressé tette.

Sok mindent mondtak már erről a beszédről. Fényes volt, mondták. Akár egy fejsze! És mégis annyira agyafúrt, szofista körmönfonsággal teli... És ha nem temették volna be a romok, ma is el tudnánk olvasni, Josse ugyanis később – emlékezetből – feljegyezte. Igaz, hogy az idő során itt-ott igazított rajta, és ennek következtében persze egyre intelligensebb lett a beszéd. És egyre hosszabb.

Valójában egyetlen mondat volt, nem több, amit akkor kipréselt magából. Josse, legalábbis karrierje elején, közel sem volt az a nagy szónok, akinek később a legtöbben tekintették. Éppen ellenkezőleg – titkos hite ellenére, hogy valami magasabbra hivatott –, már-már csökönyösen szófukar volt, aminek leginkább az lehetett az oka, hogy úgy hitte: szégyenkeznie kell a fogai miatt. Szó szerint képtelen volt kinyitni a lepénylesőjét, legfel-

jebb mondatfoszlányokat vakkantott ki magából, és állandóan ügyelt rá, nehogy kilátsszanak a fogai.

De ki volt ő tulajdonképpen, ez a Josse? Később azt állította, vállalkozó családból származik, sőt a pannóniai nemességből, míg más alkalmakkor meg azt hangsúlyozta, hogy alulról jön, a népből. Az igazság így fest: apjának, aki a Jazig nevet viselte (jöllehet nem volt köze a legendás lovas néphez), mészárszéke volt Pannóniában, és a jazig és dák nemzetséggfőkkel vívott állandó határháborúk miatt először Raetiába, aztán Campaniába menekült a családjával, ahol jólétet és biztonságot remélt. Ez öt évvel a nagy rengés előtt volt, vagy római időszámítás szerint az Örök Város alapítása utáni 809. évben. Ettől kezdve Jacobusnak hívta magát, és becsülettel igyekezett igazi rómaivá válni: szenvedélyesen utánczolt mindent, amit rómainak vélt, soha nem nyilatkozott kritikusan, és bátran továbbmesélte a vicceket, amelyeket csak félig értett. Élete végéig gyalázatosan beszélt a latint, de meg volt győződve, hogy tökéletesen tudja a nyelvet, és hibáit, valahányszor a fia kijavította őt, campaniai tájszólásnak állította be.

Az akkor még virágzó tartományi fővárosban, Pompejiben Jazignak csakugyan sikerült mészárszéket nyitnia. A városban azonban nem volt hiány mészárszékekből, és az emberek még akkor is csak vonakodva vásároltak az új hentesnél, amikor beszerzési áron kezdte árulni a húst, kivíva a céh rosszallását. A bolt ráadásul kedvezőtlen helyen volt, így hamarosan minden optimista számítás tarthatatlannak bizonyult. Három év sem kellett hozzá, hogy Jazig csődbe menjen. Élete hátralévő részében

zsákhordóként vagy napszámosként gürcölt, hogy ledolgozza a nyakán maradt háromezer sestertius adósságot: nevetséges összeg annak, akinek van pénze; annak viszont, aki verítékkel tartja el a családját, a legkevésbé sem az.

Pannóniára már nem emlékezett Josse. Alig hároméves volt, amikor a szülei eljöttek onnan. Jól emlékezett viszont apja pompeji mézsárszékére. Emlékezett a meleg vér szagára, amit egy nagy üstben kavargattak; arra, hogy az apja hogyan választotta le bárdal a csülköt a lábszárról; a vágásra vitt disznók visítására, amely a padlón át a felső szobáig is elhatolt.

– A disznók honnan tudják, hogy meg kell halniuk?

– Az ösztönük mondja meg nekik – magyarázta az apja.

Josse pirinyó alaknak képzelte az ösztönt, amely láthatatlan, mint az istenek, és az állatok fülébe súg valamit: a disznók istene. De tényleg vannak isteneik a disznóknak?

Jazigot túlságosan elfoglalta a mézsárszéke, semhogy ilyen kérdésekre válaszolgasson. A fiára azonban később sem maradt sok ideje, amikor már csak felhalmozott adósságait törlesztette. Naponta tizenkét-tizennégy órát gürcölt, és ha nem sikerült munkát találnia, sajtó csontokkal feküdt az ágyon, és szemrehányásokat tett magának.

Josse mindössze egyetlen rövid kirándulásra emlékezett az apjával. Három vagy négy évvel a nagy rengés előtt lehetett, és nem sokkal azután, hogy Jazig felszámolta a mézsárszékét, talán közvetlenül ezután, a megkönnyebbülés ama pillanatában, amely minden felszámolással együtt jár – apja egy ilyen napon magával vitte a négyéveske fiút a városba, hogy megmutassa

neki, hol lakik a demokrácia, amelyre ő, az „újpompeji”, annyira büszke volt.

Josse emlékezetében ünnepnapként maradt meg ez a kirándulás, ünnepnapokon azonban nem ült össze a magisztrátus. A hangulat mégis ünnepi volt, apja kivételesen nem munkásruhát viselt, lágyan sütött a nap, és a fórum fehér márványpadlózata ragyogott a tisztaságtól. Az ünnepélyességhez talán a férfiak is hozzájárultak, akik egyesével vagy kis csoportokban jöttek-mentek a téren, társalogva, ernyővel védve magukat a naptól, némelyikük irattekercsekkel a hóna alatt. Mindannyian patyolatfehér tógát viseltek, arcukat simára borotválták, és apjával ellentétben, aki mindig sietett, ezek itt ma egyenesen kihívó ráérősséggel lépdeltek. Andalogva közeledtek a tér szélén álló nagy saroképület felé, és zajtalanul eltűntek benne. A Nagy Bazilika, így hívták az épületet. Ebben folyt a demokrácia, vagyis a játék, melynek során fekete és fehér csillagocskákat dobtak be egy urnába, ahogy apja magyarázta Jossénak. A négyéves fiúcska némileg csodálkozott, hogy ezek a komoly urak kockajátékra adják a fejüket. Ám ami még jobban izgatta: kik vehetnek részt a játékban?

Az apja mindenesetre nem, ennyit megértett. Fájóan különbözött azoktól a patyolatfehér alakoktól. És ahelyett, hogy osztózott volna a szent tiszteletben, amelyet apja e férfiak iránt érzett, Josse azon a napon felfedezte a szégyent. Szégyellni kezdte magát az apja miatt: a rettenetes akcentusáért meg a szegénységéért meg a vérszagáért, amelytől soha nem szabadult meg, és amelynek éppoly kevésbé volt tudatában, mint az akcentusának.

Minél nagyobb lett, Josse annál jobban megvetette az apját, sőt időnként elöntötte a gyűlölet iránta, és csak amikor az öreg – miután visszafizette adósságait – kimerülten összerogyott, és nem kelt fel újra, amikor használt épületfákból rakott tűzön elégették, a szemerkélő eső lefojtotta a füstöt, és Josse azt hitte, hogy az apját lélegzi be – csak akkor csordultak könnyek az orcájára e nagy nyomor maradéktalan megsemmisülésének láttán.

Josse az anyja miatt is szégyellte magát. Jadviga azok közé a nők közé tartozott, akik mintha eleve öregnek születtek volna. Valamikor pedig igazi szépség volt, Josse a tudta nélkül neki köszönhette az arcvonásait és a tökéletes tartását. Anyját azonban meggörnyesztette az élet, és mély gondráncokat vésett az arcára. Férjével ellentétben egyáltalán nem hajlott hamis optimizmusra, de nem is panaszkodott; hozzászólt, hogy az élet ellene van. Létezésének nagy tapasztalata abból állt, hogy senki sem menekülhet a sorsa elől. Mindent feladott, sok száz mérföldet vándorolt; hogy mit jelent menekülni, senkinek nem tudta elmondani, és nem csak azért, mert rosszul beszélte a nyelvet. Az út, az éhség, a félelem; az érzés, hogy ki vagy szolgáltatva a zord világnak. De legfőképpen: a haza elvesztése, az idegenség. És mindezt miért? Hogy itt, az egekig magasztalt Itáliában megtakarításaik utolsó maradványát is elveszítsék. Bele tudott volna bolondulni, ehelyett közönyös lett. Még férje iránt is, aki halálra robotolta magát mellette.

Ha volt ok, amiért Jadviga nem szűnt meg egyik napról a másikra lélegezni, akkor az a fia, Jovna volt, eredetileg ugyanis így hívták a gyermeket; férje – abban a tévhitben, hogy az egy római

név – Josephusként íratta be az iskolába. Josephusból egykettőre Josse lett, amit Jadviga durvának és sértőnek érzett. Ő makacsul továbbra is Jovnának hívta a fiát, és ez a név cirógatáshoz hasonlóan ölelte körül anyanyelve lágy v-jét. Őérte kelt fel reggelenként, érte taposta tovább az élet malmát, főzött, sütött szabadnapokon túrós lepényt, Jovna kedvenc ételét, és font látástól vakulásig fűzfakosarakat, hogy legalább egy vagy esetleg két évre ki tudják fizetni az iskolapénzt, jóllehet a lehántolt vesszőktől kiütések borították a karját.

Jossénak azonban nem volt kedve az iskolához. Nem volt kedve hajnalszürkület előtt felkelni. Megalázónak érezte, hogy kívülről bemagolt verseket kelljen kórusban szavalnia. Túl büszke volt ahhoz, hogy alávesse magát a matematika szabályainak.

Egy évig kelleetlenül, de többé-kevésbé rendszeresen eljárt az órákra, nem annyira apja véget nem érő intelmei miatt, hanem mert nehezen viselte anyja néma csalódottságát – míg aztán magától megoldódott az iskolakérdés. Egy éjszaka ugyanis arra ébredt, hogy potyognak le a tárgyak a konyhapolcra. Reggelre a fél város elpusztult. Nem volt sem víz, sem kenyér, az utakat eltorlaszolta az omladék. És miközben a túlélők mindenütt a romok eltakarításával és a holttestek felkutatásával voltak elfoglalva, Josse számára a magárahagyottság paradicsomi korszaka vette kezdetét.

Csatangolt barátaival a keleti városrész romjai között, míg csak vacsorára nem hívták. Kezdetben hárman voltak: Josse, Mugo és Felix, akit rejtélyes okból úgy hívtak: a Hal. A magas és koravén Mugo egy fodrásznő fia volt. Apja soha nem volt; ezt a hiányos-

ságot az anyjától felszedett információkkal ellensúlyozta. A Hal viszont zömök volt és erős, és büszkén mutogatta testén a hurkakat, amiket az apjától gyűjtött be. Mindketten engedelmeskedtek Jossénak; és amikor szép lassan újabb magukra hagytak és csavargók akartak csatlakozni hozzájuk, Josse mindig értette a módját, hogyan tántorítson vagy taszítson el következetesen mindenkit, aki nem fogadta el a feljebbvalóságát. Így szép lassan egy kisebb banda vezérévé vált – pusztán annak az igényének köszönhetően, hogy azzá váljon.

A bandaévekről utólag meglepően keveset tudunk mondani, jóllehet Josse később hajlott rá, hogy hősies korszakként állítsa be. Mintha nem lett volna időszámítás: az évek múltak, anélkül hogy közelebb vittek a jövőhöz. A nyarak végtelenek voltak, de ha valaki megkérdezte volna Jossét, hogy valójában mi történt e nyarak során, nem sok jutott volna az eszébe. A romok közötti veszélyes ásatások egyikénél zsákmányoltak egy régi bronzüstöt; egyszer pedig, amikor már távolabbi városrészekbe is elmerészkedtek, még egy ezüstcsészét is, amit túlon túl csekély összegért kótyavetyéltek el az ócskapiacon. Mikor már nagyobbak voltak, kisebb csetepatékat vívtak más bandákkal, vagy egyszer-egyszer kicsaltak néhány rézpénzt a részeg turistáktól, akik a közelebbi és távolabbi környékről özönlöttek az amfiteátrumba vagy a város legendás, de már lezüllött bordélyaiba. Josse és cimborái legfőképp azonban a hősies semmittevésnek adták át magukat: naphosszat heverésztek a fűben valamelyik romos fal mögött, versenyből cseresznyemagokat köpködtek, közösen kiürítették első amfora förtelmes ízű borukat (amelyet a Hal csent el az

apjától), és alighogy az első pehely árnyékot vetett felsőajkukra, tanakodni kezdtek a női test felépítésén, vitatkozva az obszcén falfirkák értelmezésén, amiket a házfalakon fedeztek fel. Így érett Josse férfivá – jóformán anélkül, hogy észrevette volna.

Egyetlen olyan rendszeres tevékenység volt, amelyre egy idő után mégis rákapott: az elpuhult pompeji ifjúság edzését szolgáló torna a Nagy Palaisztrán. Tény, hogy gyarmatosítása óta nem élt át háborút a város. A résztvevők száma alacsony volt, az ifjú polgárokból hiányzott a késztetés, hogy testüket állhatatos gyakorlással acélozzák meg a katonai bevetésre, hiába voltak ingyenesek az edzések, amelyeket Trebius Gallus vezényelt a város megbízásából. Trebius nemrég tért vissza a júdeai háborúból (csak a jobb alkarja maradt ott). Egy segédcsoport decuriója volt. Hangját arra edzették, hogy túlharsogja az ostromgépek pokoli lármáját, és ezen a hangon gyötörte védenőit a palaisztrán, mintha csak elveszett karjáért akarna bosszút állni.

Pedig ő csak jót akart. Helyénvalónak és hasznosnak találta, hogy a fiatalokat ugyanúgy gyötörik, és ugyanúgy üvöltöznek velük, ahogyan egykor őt gyötörték, és vele üvöltöztek. Jossénak pedig különös módon csakugyan olyan érzése volt, mintha valaki jót akarna neki. Trebius foglalkozott vele, elmagyarázta neki, hogyan védheti legjobban a testét a szuroktól és a kövektől, amelyek egy képzelt erőd faláról záporoztak; megtanította neki, miből áll egy cselfogás, és hogyan kell bánni harc közben a pajzzsal. És ha Trebius a megmaradt kezével vállon veregette, és dűnnyögött néhány elismerő szót, Josse nagyot nyelt a meghatódástól.

A Nagy Palaisztrán azonban nemcsak izmait és állóképességét erősítette, hanem taktikáról és stratégiáról is tanult valamennyit. Megtanulta, hogyan nyomja el a félelmét, és hogyan jusson el harc előtt a nyugalom és egyensúly állapotáig. Megtanulta felmérni ellenfelét, felismerni gyengéit és erősségeit, ahelyett hogy vaktában kezdjen vagdalkozni. Megtanult gazdálkodni az erejével, és a kellő pillanatban vetni be azt. Trebius ezt úgy hívta: *koncentráció*, és ha az élet minden más területén elég nagy ökör volt is, a koncentrációhoz értett valamennyit.

Edzés után Trebius néha meghívta Jossét egy pohár borra az úgynevezett gladiátorkocsmába, ahol a júdeai háború veteránjai jártak össze, hogy emlékeztessék egymást, miként védték meg Jeruzsálemben a szabadságot. Beszámolóikban meglepően mocskos, alattomos ügynek látszott a háború, de persze mindig a másik oldal volt, amelyik mocskos és alattomos módszerekhez folyamodott. Beszámoltak a zsidók halálosztagairól, amelyek titkos folyosókon át jutottak ki az erődből, és éjszaka csaptak le a római táborra; vagy a híres nyugati csarnokról, ahová több száz római harcost csaltak be a zsidók, hogy aztán rájuk gyűjtsák az épületet. Karja elvesztését is a zsidók alattomoságának köszönhetette Trebius.

Egy ostromteknőc parancsnoka volt: egy kerekos ostrombaké, amelyet pálmafából és vaslapokból szerkesztett csúcsos tetővel láttak el, ez volt hivatott védeni a katonákat a kövektől meg a forró szuroktól, amíg órákon, sőt napokon át monoton ritmusra dönggették a falat a láncokon függő tölgyfatörzsszel. A zsidóknak egy nap sikerült aláaknázniuk a gátat, amelyet kimondottan

a teknőcnek emeltek, hogy a megfelelő helyen tudják bevetni. Egy erődtorony pincéjéből alagutat ástak, olajjal átítatott gerendákkal támasztották alá, amelyeket aztán meggyújtottak, miatt a gép bevetésben volt. Trebius emlékezett, hogyan ereszkedett meg a talaj, majd hogyan süllyedt meg és dőlt oldalra a több tonnás súlyú, hét méter hosszú gépezet. Amíg egyenesen állt, az erődfalról hajigált kövek veszélytelen szögben találták el az erősen csúcsos tetőt. Ferde helyzetben viszont már nem tudta kivédeni a támadásokat. A kövek átütötték, égő szurok hatolt be, a szerkezet tüzet fogott. És akit nem temetett maga alá a föld, és megmenekült a lángoktól, azt dárdáikkal és szerszámíjjaikkal vették üldözőbe a zsidók. Hogy szétroncsolódott a karja, Trebius csak akkor vette észre, amikor – egyedüli túlélőként – visszaért a táborba.

A veteránok természetesen egyetértettek abban, hogy az áldozatok nem voltak hiábavalók. Róma védelmében semmilyen áldozat nem volt hiábavaló. Ám hogy miért éppen ott, Jeruzsálemben kellett megvédeni Rómát, Josse számára rejtély maradt. A katonai pályát pedig – minden csodálata mellett a veteránok iránt – inkább elvetette.

Tizenhét évesen az az ötlete támadt, hogy Isis-pap lesz, és csakugyan felajánlkozott segítőnek. Néhány hét múlva azonban már ki is tették a szűrét, mert rajtakapták, amint az Isis-szobor titkos helyiségében onanizál. Aki látta a pompeji Isist, meg tudja bocsátani e félrelépést a tizenhét éves sihedernek. Így ha éppen nem verekedésben képezte magát a palaisztrán, őgyelgett tovább a bandájával, délig aludt, valamilyen homályos

dicsőségről álmodozott, és csak ritkán – ha feltétlenül szüksége volt néhány asra – vette rá magát, hogy elszegődjön napszámoknak egy építkezésre.

Így múltak el napok és évek észrevétlenül és ólmosan, aztán pedig, visszatekintve, mégis bámulatos gyorsasággal. Megegett, hogy a csapnivaló gyantázott lőre fogyasztása után, amelyet Asellina kocsmájában bornak neveztek, Josse fölébredt az éjszaka közepén, és képtelen volt újra elaludni; ilyenkor rátört a kétségbeesés. Hánykolódott ide-oda, hallgatta a kerekek kopogását a bazaltburkolaton. Láta a holdfényt a tetőszaru és a fal közti réseken át, meg a denevéreket, amelyek a réseken besurrantak a mennyezetül szolgáló deszkákra, ahonnan az ágytakarókra hullt az ürülékük. Apja halála óta Josse ebben a padlásszobában élt az anyjával, amelyet méregdrágán béreltek egy bizonyos Iulia Felixtől. Anyja fél keresete a lakbérre ment el, és Josse azon töprengett, hogy mi lesz vele, ha az anyja meghal.

Ilyen éjjeleken nemegyszer megbánta, hogy korábban olyan kevés igyekezetet mutatott az iskolában. Lelkiismeret-furdalástól gyötörve elhatározta, hogy felhagy az ivással, és cimboráival sem lődörög tovább céltalanul, hanem kezd magával valamit. Újra gyakorolni kezdte az olvasást (jóllehet olvasmányai könyvek hiányában leginkább a pompeji házfalak firkáiból – a népi bölcsességek és trágárságok kimeríthetetlen tárából – álltak). Még arra is rávette magát, hogy tűzifát gyűjtsön és vizet hordjon, kijavította a padló deszkáit, és megpróbálta betömködni a köztes tető hasadékait. A nyugtalanság e rohamai azonban ugyanúgy múltak el, ahogy jöttek. Josse érezte, hogy több vá-

lasztja el azoktól az uraságoktól, akikhez szívesen tartozna, több választja el a puszta dolgozni akarásnál és annál, hogy tudjon folyamatosan olvasni.